

שער שישי

סיבות האצילות

פרק שלושים

עשר ספירות: ארבע סיבות

עשר ספירות באצילות, והגר"א מבאר את סדרן ואת פעולתן על פי סדרן ופעולתן של ארבע הסיבות שמנו הפילוסופים – ספירת חכמה היא החומר, ספירת בינה היא הצורה, ספירת תפארת היא הפועל, וספירת מלכות היא התכלית. לארבעה אלו – החומר, הצורה, הפועל והתכלית – קראו הפילוסופים סיבות, כי הם הגורמים לתנועה ולשינויים בעולם. לעומת זאת, הגר"א קרא להם שורשים – שינוי שמעביר את ארבעת הדברים מהגיון הפילוסופיה אל הגיון הקבלה.

[קד] עשר ספירות: ארבע סיבות

הגר"א מקביל את עשר ספירות האצילות לארבע הסיבות שמנו הפילוסופים. ספירת חכמה היא 'חומר הנבראים', ספירת בינה היא 'הצורה', ספירת תפארת היא 'הפועל פעולה', וספירת מלכות היא 'התכלית' [קסא].

א קסא | ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לח ע"ג

- א החכמה הוא חומר הנבראים,
- ב כמו העץ לשלחן כן חכמתו לעולם.
- ג ובינה, הצורה כנ"ל.
- ד ו"ק הן הפועל פעולה שהוא בכלי,
- ה ומלכות, התכלית כנ"ל.
- = המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה קסב

בפסקה קסב ממשיך הגר"א בהקבלת הספירות אל הסיבות, והוא משווה את זיווגי הספירות, שלימדו המקובלים, אל חיבורי הסיבות. אמנם הגר"א איננו מזכיר מקור לדבריו, אבל ברור שהוא מתכוון למאמר הזוהר המלמד כי שני זיווגים יש באצילות. האחד, זיווג חכמה ובינה, 'רעים דעילא'. ספירות אלה אינן נפרדות לעולם,

והן מחוברות תמיד 'ברעותא באחדותא בחדוותא'. השני, זיווג תפארת ומלכות, 'דודים לתתא'. ספירות אלו מתחברות רק לעתים, 'בתיאובתא לזמנין', והרי הן 'תאבין דא לדא ולא משתכחין תדיר'.

ר"ש אמר כלא שפיר, אבל רזא דמלה אכלו רעים דעילא שתו ושכרו דודים לתתא. אמר ליה ר' אלעזר, מאן אינון לעילא ומאן אינון לתתא, אמר ליה יאות שאילתא, דא אתר עלאה דאינון באחדותא בחדוותא דלא מתפרשין לעלמין אלין אקרון רעים, הה"ד ונהר יוצא מעדן, ועדן וההוא נהר לא מתפרשין לעלמין ואשתכחו לעלמין ברעותא באחדותא בחדוותא. שתו ושכרו דודים, אלין אינון לתתא דאקרון דודים לזמנין ידיען... אינון דתאבין דא לדא ולא משתכחין תדיר אקרי דודים, ואינון דמשתכחי תדיר ולא מתכסיין ולא מתפרשין דא מן דא אקרו רעים, וע"ד אלין דודים ואלין רעים, אלין ברעותא באחדותא תדיר ואלין בתיאובתא לזמנין, ודא הוא שלימותא דכלא בגין דתתברכא כ"י וכדין חדוותא בכלהו עלמין (זוהר ח"ג ד ע"א).

האי אימא לא אפסיק רעותא דתרווייהו לעלמין, בחד נפקין, בחד שריין, לא אפסיק דא מן דא ולא אסתלק דא מן דא, ובג"כ כתיב ונהר יוצא מעדן, יוצא תדיר ולא אפסיק (אדרא זוטא, זוהר ח"ג רצ ע"ב).

לפי ספר הזוהר, מספירות חכמה ובינה יוצא השפע לספירות האצילות, ועל כן הן מתחברות תמיד. לעומת זאת, מספירות תפארת ומלכות יוצא השפע לעולמות הנבראים, ועל כן הן מתחברות רק לעתים. המקובלים האחרונים נחלקו בביאור דברי הזוהר, ודבריהם יובאו להלן סעיף קטן.

בפסקה קטן עורך הגר"א את ספירות האצילות אל מול ארבע הסיבות – כשם שספירות חכמה ובינה אינן נפרדות לעולם כן סיבות החומר והצורה אינן נפרדות לעולם, וחומר וצורה אינן נפרדין לעולם, וכן החכמה והצורה. כשם שספירות תפארת ומלכות מתחברות רק לעתים כך סיבות הפועל-המנהיג והתכלית מתחברות רק לעתים, 'משא"כ בתכלית אל ההנהגה'. כשם שחיבורן של ספירות תפארת ומלכות תלוי במעשיהם של הנבראים, כך חיבורן של הפועל-המנהיג עם התכלית תלוי במעשיהם של הנבראים, 'תלוי לפי המעשה'.

א קסב | ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לח ע"ג

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה קסא
- א וחומר וצורה אינן נפרדין לעולם,
- ב וכן החכמה והצורה.
- ג משא"כ בתכלית
- ד אל ההנהגה,
- ה שתלוי לפי המעשה.

- ו ומ"מ לעולם אינה חסרה מהעולם,
- ז כי כל הזמנים היה גלוי לפניו.
- ח והכל נברא לתכלית,
- ט כמ"ש כל פעל ה' למענהו, וגם כו',
- י אלא שכל שהמעשים יותר טובים
- יא זה עיקר התכלית ויותר עליון.

[קה] עשר ספירות: ארבע סיבות, תכלית בכוח ותכלית בפועל

לעיל, סעיף ט, הבאנו את דברי הגר"א כי תכלית האצילות היא גילוי שם הוי"ה, שעיקר הכוונה של א"ס הוא שיתגלה שמו בעולם, וזה כוונת בריא' העולם... גילוי אחר גילוי עד ז"א, ושם נתגלה' |ה|, |ר"ל כי הגילוי הוא השם... והוא שם הוי"ה' |ו|. בפסקה קסג מוסיף הגר"א ומלמד סדר של גילוי בתוך שם הוי"ה עצמו.

שם הוי"ה, שבו מבאר הגר"א את סדר הגילוי, הוא שם הוי"ה במילוי מ"ה, ידוע שסוד שם הוי"ה ב"ה... יו"ד הוא במחשבה... ה"א של השם מתחיל הגילוי... ו' של שם... ה"א השני ע"ש התכלית'.

פסקה קסג מבחינה בין תכלית שבכוח ובין תכלית שבפועל, 'ה' בעצמה הוא התכלית שבכוח... וא' שבה הוא התכלית בפועל'. התכלית בפועל קשורה לפעולתו של האדם, וזאת צריך לתחתונים, וזאת שכינה בתחתונים, שירדה בכסא ובעולמות'. דברים אלה מתאימים לדברי הגר"א על ירידתה של ספירת מלכות אל עולם הבריאה, כמובא לעיל סעיף נח. על התכלית הקשורה בפעולתו של האדם ענה הגר"א דברים הרבה, והם יובאו להלן פרק לא.

הגר"א מונה יד' דברים, חומר ופעולה וצורה ותכלית, שהן שרשי כל הוי' שבעולם'. ארבעה דברים אלה הם ארבע הסיבות שמנו הפילוסופים לתנועה ולשינויים בעולם. לארבעת הדברים הללו הגר"א אינו קורא סיבות אלא שורשים – שינוי שמעביר את החומר והצורה והפעולה והתכלית מהגיון הפילוסופיה אל הגיון הקבלה. הכיצד? הסיבות הן המקור לתנועות ולשינויים, ואילו השורשים הם המקור לנבראים ולהווים, שרשי כל הוי' שבעולם'.

א קסג | ליקוטים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לח ע"א

- א ידוע שסוד שם הוי"ה ב"ה
- ב על ד' דברים,
- ג חומר ופעולה וצורה ותכלית,
- ד שהן שרשי כל הוי' שבעולם.
- ה והנה יו"ד הוא במחשבה...
- ו ה"א של השם מתחיל הגילוי...
- ז ו' של שם, שם הפעולה... א' של וא"ו הוא צורת הפעולה... ו' שני היא פעולה הנפעלת.

- ח והן ג' דברים. כח הפועל, שמשנה הדבר לאותה הצורה, וכן להחומר, והדבר המתפעלת ומשתנה, והשינוי בעצמו שנשתנה לאותה צורה.
- ט ה"א השני ע"ש התכלית. ה' בעצמה הוא התכלית שבכח, שבאותו צורה מזומנת לאותו תכלית, וא' שבה הוא התכלית בפועל, בהיותה פועלת אותו הפעולה.
- י וזאת צריך לתחתונים,
- יא וזאת שכינה בתחתונים,
- יב שירדה בכסא ובעולמות,
- יג שם אלקים שם מלא, אלף לכאן וכאן.
- יד וה' זאת דומה לה' ראשונה,
- טו שהוא חומר התכלית וצורתה,
- טז לכן היא כפולה.

•

כבר ערך ר' יהודה חייט השוואה בין הספירות ובין ארבע הסיבות, ודרך אחרת לו.

כי ידוע שלכל הדברים ארבעה סבות, חמר צורה פעל תכלית. ואעפ"י שלפנים הראשונים נראה דבר זר ליחס הסבות הללו בדברים הרוחניים לא יהיה רחוק בעיניך, כי אין זה ממה שמחייב בהם שום גשמות.

ואצל הסבה הפועלת אחז"ל על פסוק ואהיה אצלו אמן, אל תקרי אמן אלא אומן, והוא החכמה הראשונה, שאחז"ל עליה שקדמה ב' אלפים שנה לעולם... נראה מכל זה שצריכים אנחנו אל אומן, והיא הסבה הפועלת. וזה האומן בודאי פעל ועשה עם הכלים שהם הסבה החומרית, והם אותיות התורה...

ומאחר שדברנו מעט בצורה החומרית יש לדבר דבר בסבה הצוריית. הלא יש לך לדעת אחי כי האותיות יש בהם חמר וצורה, כמו באדם, והצורה שלהם הם הספירות. וכמו שהצורה מניעה את החמר והיא נעלמת ולא יתגלו פעולותיה כי אם ע"י הגוף... כך הוצרכו האותיות להיות כלי וחמר אל הספירות, שהם להם כנשמה בגוף, והספירות נעלמות בהם... עד הנה דברנו בסבה הפועלת והחומרית והצוריית, עתה נדבר בתכליתית, היא הדברים הנבראים בג' עולמות וגם בעולם הרוחני שהוא עולם האצילות, תכליתו היא העט', שנקראת אחרית ותכלית אל כל המדות (מנחת יהודה על מערכת האלקות, דפים יח ע"ב - כ ע"ב).

פרק שלושים ואחד

עשר ספירות: רצון וארבע סיבות

בפרק הקודם למדנו כי מהלכן של עשר הספירות הוא כמהלכן של ארבע הסיבות. בפרק זה נביא דברים נוספים על ארבע הסיבות: א. הגר"א הוסיף את הרצון אל ארבע הסיבות, וכך קשר את הרצון שבתחילת האצילות אל התכלית שבסופה. ב. בסיבת התכלית הבחין הגר"א בין תכלית היוצר, שהיא נעלמת ואינה ידועה, ובין תכלית המשתמש, שהיא גלויה וברורה. כך קשר הגר"א את עבודת האדם אל התכלית שבספירת מלכות – האדם קובע את התכלית המתגלה.

[קו] עשר ספירות: רצון, טעם, ציור, הוויה ותכלית

בפסקה קסד הגר"א מקדים וכולל את כל עשר הספירות ברצון, 'והע"ס הוא הכל ברצון האלהי'. אחר הוא מבאר את עשר הספירות כסדר של גילוי – מהרצון ומהטעם עד התכלית. ספירת חכמה היא התעוררות הרצון לעשות את הדבר, 'כי מקודם... מתעורר ורוצה לעשות הדבר, וזהו ספירה הראשונה, אין'. ספירת בינה היא הציור היאך לעשות את הדבר בפרוטרוט, 'ואחר מצייד האיך לעשות הדבר בפרטות, וזהו בינה, אם הפרטים שהם הבנים'. ספירת חכמה נעלמת, כי הרצון 'אין ניכר כלל בפעולה', ולא עוד אלא שבה נמצאים טעמי הדברים, והם נעלמים, 'טעם הדברים, שהן דווקא בציור הזה, לא נגלה, וזהו חכמה'. לעומת זאת, ספירת בינה נגלית, והפרטים המצטיירים בה הם גלויים, 'וזהו נגלה למרע"ה'. אחרי ספירת בינה, המציירת ומפרטת את הדברים, מגיעות שבע הספירות התחתונות ובהן יוצאים הדברים ומתהווים, 'ואח"כ כשיצאו הדברים להויה, מ"מ שומר הדברים בציורם, וזהו חיות הדברים ושפעם... כי הספירות הם הויותם ויצאותם בראשונה לגבול הויה, וזו תחתונים הן הדברים עצמם'. מהלך נוסף של גילוי, שפותח גם הוא באין, הבאנו לעיל סעיף יט.

א קסד | ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לח ע"ב

= פסקה זו היא המשכה של פסקה פו
א והע"ס הוא הכל ברצון האלהי.

- ב כי מקודם, כביכול, כמו באדם,
 ג שמקודם מתעורר ורוצה לעשות הדבר,
 ד וזהו ספירה הראשונה,
 ה אין,
 ו ואין ניכר כלל בפעולה.
 ז ואחר מצייר האיך לעשות הדבר בפרטות,
 ח וזהו בינה,
 ט אם הפרטים שהם הבנים,
 י וזהו נגלה למרע"ה.
 יא אבל טעם הדברים, שהן דווקא בציור הזה, לא נגלה,
 יב וזהו חכמה.
 יג ואח"כ כשיצאו הדברים להויה,
 יד מ"מ שומר הדברים בציורם,
 טו וזהו חיות הדברים ושפעם.
 טז וזהו דעת, שיודע הדברים אחר הויותם,
 יז ואינה ספירה בפ"ע,
 יח כי הספירות הם הויותם ויציאותם בראשונה לגבול הויה,
 יט וז' תחתונים הן הדברים עצמם.
 = המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה קנ

אחר שביאר את תשע הספירות ממשוך הגר"א לבאר את הספירה העשירית, זמלכות הוא תכלית הבריאה, והוא דמיון הכתר' |קסה|. הלשון הקצרה כאן מתבאר בדברים שכתב הגר"א בפסקה שתובא בסעיף הבא, 'וכמו שתכלית המלוכה והנהגת המלך למלוך אינה אלא הכתר, לכן אנו מכניין ג"כ כתר' |קסח|. דברים נוספים המבארים את הקשר בין ספירת מלכות ובין ספירת כתר יובאו בפסקאות שיובאו בהמשך פרק זה ובפרק הבא.

א קסה | ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לח ע"ג

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה קנ וכן של פסקה קנג
 א ומלכות הוא תכלית הבריאה,
 ב והוא דמיון הכתר.

[קז] כתר ומלכות: תכלית הפועל ותכלית הפעולה

פסקה קסו מבארת כי בתחילת האצילות נמצאים 'ג' דברים, רצון ומחשבה וציור'. הגר"א מקביל את ספירות חכמה ובינה אל סיבות החומר והצורה. ספירת חכמה היא המחשבה בכללותה, 'מקודם חושב הענין לעשות בכללות לעשות הכלי', והרי היא 'דוגמת החומר, שהוא בכללות בלא

ציור, ומחשבת הדבר לעשות. לעומתה, ספירת בינה היא המחשבה המציירת ומגבילה, 'אח"כ חושב ציור הכלי, ואותו הציור הוא גבול הכלי, וכן בכ"ד שחושב, 'זבינה להיפך, לתת גבול לכ"ד, 'זבינה הוא גדר צורת כ"ד ודבר'.
 הבחנה זאת מתאימה להבחנה שהובאה בסעיף הקודם – ספירת חכמה היא 'טעם הדברים', ואילו ספירת בינה 'מציירת את הדברים בפרטות' [קסד].
 בראש פסקה קסו כותב הגר"א, 'ונחזור לענין הראשון בענין הע"ס. וכ' למעלה שחכמה הוא טעם ותכלית הענין. במילים 'ענין הראשון' הוא מתכוון לפסקה קסד שבה נאמר, 'טעם הדברים, שהן דווקא בציור הזה, לא נגלה, וזהו חכמה'.

אקסו | ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דפים לח ע"ד - לט

ע"א

- א ונחזור לענין הראשון בענין הע"ס.
- ב וכ' למעלה שחכמה הוא טעם ותכלית הענין.
- ג ועיקר הענין הוא,
- ד שבמחשבה ב' דברים,
- ה מקודם חושב הענין לעשות בכללות לעשות הכלי,
- ו ואח"כ חושב ציור הכלי,
- ז ואותו הציור הוא גבול הכלי,
- ח וכן בכ"ד שחושב.
- ט וכן למעלה,
- י אורא הוא בלא גבול,
- יא ובוצינא נותן הגבול ומשחתא.
- יב והן ג' דברים, רצון ומחשבה וציור.
- יג וכן בהנהגה,
- יד רצון ע"ז האדם, ולעשות עמו חסד,
- טו וגבול,
- טז וציור החסד.
- יז ומ"ש למעלה שחכמה הוא התכלית, הוא חכמה שבמלכות כידוע.
- יח וחכמה עליונה הוא דוגמת החומר, שהוא בכללות בלא ציור.
- יט וכן בולד האדם,
- כ טפת האב בלי ציור,
- כא ואמו מציירת.
- כב וכן חו"ב שבאדם.
- כג וכן במעשה בראשית,

כד	ויאמר אלקים כו',
כה	ואח"כ ויעש כו',
כו	וכמ"ש, אמר בחכמה, ועשה בבינה,
כז	ועשה הוא הציור.
- - - - -	
כח	והנה חו"ב כשני הפכים,
כט	כי החכמה הוא מחשבת הדבר לעשות,
ל	ובינה להיפך, לתת גבול לכ"ד.
לא	והן כמים ואש,
לב	שטבע המים התפשטות, וטבע האש להיפך,
לג	ומ"מ שניהם הם גדרי ההויה, ונקראו חו"ב.
לד	דרך משל בבריאת העולם,
לה	שמחשבת החכמה לברוא מהלכי השמש וירח ביום ובלילה, קיץ וחורף, וכל ז' כוכבי לכת וי"ב מזלות ושאר כוכבי לכת, וכ"א משטרו בארץ, וכל צמחים ובע"ח וכי"ב, שהן בחכמה רבה ונפלאה.
לו	ובינה הוא גדר צורת כ"ד ודבר, לתועלת החכמה הנ"ל.
=	המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה קסו

אחר שביאר הגר"א את ספירות חכמה ובינה הוא ממשיך לבאר את אשר לפניו ואת אשר אחריהן – ספירת כתר וספירת מלכות. בפסקה קסו קושר הגר"א את ספירת כתר, שבתחילת האצילות, עם ספירת מלכות, שבסופה, וכתר הוא התכלית, כמו מלכות, ונק' כתר מלכות, שהדי הרצון הוא התכלית, ולכן קוראים לכתר רצון, כי אין רק רצון לבד, וזהו התכלית שאנו משיגים. אחר הוא מבחין בין התכלית שבספירת כתר ובין התכלית שבספירת מלכות, 'אלא שמלכות הוא תכלית הפעולה, וכתר הוא תכלית הפועל ית'. הפרש גדול בין שתי תכליות אלו. בספירת כתר התכלית היא 'תכלית הפועל ית', והוא נעלם מאד, 'תכלית הפועל אין ניכר כלל מתוך הפעולה'. לעומת זאת, בספירת מלכות התכלית היא 'הפעולה והתכלית של הפעולה הוא נגלה'. הוסיף הגר"א וביאר באריכות מדוע 'תכלית הפועל' היא נעלמה, הן במעשה הבורא הן במעשה האדם. הבנה מלאה של משפטים אלו תלויה בהבנת דבריו על 'התכלית המתגלה' ועל 'יש עוד תכלית' |קסט|. את כל דברי הגר"א על התכליות השונות נכרוך יחד ונבאר להלן סעיף קט.

לקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא רצניעותא, דף לט ע"א |קסז|

=	פסקה זו היא המשכה של פסקה קסו
א	וכתר הוא התכלית,
ב	כמו מלכות,
ג	ונק' כתר מלכות,

- ד אלא שמלכות הוא תכלית הפעולה,
ה וכתר הוא תכלית הפועל ית',
ו והוא נעלם מאד.
ז כי ידענו שהבורא ית"ש אין צריך לכל ברי' ולא לשום דבר,
ח והבריות אין מוסיפין לו שום תועלת.
ט ולכן קוראים לכתר רצון,
י כי אין רק רצון לבד,
יא וזהו התכלית שאנו משיגים.
יב ולא זו בלבד,
יג אלא אפי' בכל מעשה האדם זהו הענין נעלם בהפעולה.
יד כי הפעולה והתכלית של הפעולה הוא נגלה,
טו והמחשבה וציור הוא נסתר,
טז ומ"מ הן מושגין קצת ע"י הפעולה.
יז אבל תכלית הפועל אין ניכר כלל מתוך הפעולה,
יח כי א"י אם הוא לצורך עצמו לישוב על הכסא,
יט או לאכול על השולחן,
כ או שכיר הוא ותכליתו בשביל המעות,
כא או בחנם ולמצא חן בעיניו,
כב או בשביל אהבתו, כמו בשביל אשה ובניו,
כג וכי"ב הרבה.
= המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה פה ובפסקה קסח

כיוון שהגיע הגר"א לעסוק בתכלית האצילות הוא ממשיך ומבאר את מהותה, זיהנה בתורתו כול[נ]ו להיות לו לעבדים, וזהו השגתנו ומעשינו, ולכן אנו מכנין התכלית האחרון בשם מלכות |קסח|. דבריו אלה מתאימים לדבריו על תכלית האצילות שיובאו להלן סעיפים קח-קט. קשר כאן הגר"א את המלוכה עם הכתר, יוכמו שתכלית המלוכה והנהגת המלך למלוך אינה אלא הכתר, לכן אנו מכנין ג"כ כתר |קסח|. דברים דומים כתב הגר"א בפסקה שהובאה בסעיף הקודם, זמלכות הוא תכלית הבריאה, והוא דמיון הכתר |קסח|.

ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לט ע"א |קסח|

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה קסז
= פסקה זו זהה לפסקה פה
א והנה בתורתו
ב כול[נ]ו להיות לו לעבדים,
ג וזהו השגתנו ומעשינו,

ד	ולכן אנו מכניין התכלית האחרון בשם מלכות.
ה	וכמו שתכלית המלוכה
ו	והנהגת המלך למלוך
ז	אינה אלא הכתר,
ח	לכן אנו מכניין ג"כ כתר.
ט	ובאמת הכל כאין לפניו ית"ש,
י	אלא כדי להיטיב אותנו רצה בנו לכבדו ית'.
=	המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה כג

[קח] תכלית קודמת לרצון, תכלית נעלמת ותכלית מתגלה

בסעיף הקודם למדנו כי ספירת כתר וספירת מלכות קשורות זו בזו שהרי הרצון הוא התכלית, וכתר הוא התכלית, כמו מלכות, ונק' כתר מלכות... ולכן קוראים לכתר רצון... וזהו התכלית שאנו משיגים |קסז|. בפסקה קסט מוסיף הגר"א כי התכלית קודמת לרצון העליון – היא רישא דלא אתיידע והיא שורש המלכות, ומלכות, שהוא התכלית, נקרא כתר, נעוץ סופן בתחילתו, שהוא תכלית כלל הרצון... התכלית קודם לרצון העליון, ונקרא רדל"א, ושם שרש המלכות'.

בפסקה קסט מבחין הגר"א בין שתי תכליות – תכלית נעלמה ותכלית מתגלה. כדי להבין דבריו אלה עלינו לשוב אל הקבלת עשר הספירות אל ארבע הסיבות: חומר, צורה, פועל ותכלית, שהובאה לעיל פרק ל'. הפילוסופים לימדו כי ארבע הסיבות הללו הן סיבות לשינויים. כי שאלו הפילוסופים על השולחן: כיצד הפך בול העץ לשולחן, וענו: ארבע סיבות לשינוי זה – חומר, צורה, פועל ותכלית. ארבע הסיבות הללו מבארות את השינוי שחולל היוצר-הנגר: הוא נטל את בול העץ, הוא נתן לו את צורת השולחן, הוא יצר ממנו שולחן, הוא הוליך את בול העץ אל תכליתו.

הגר"א קורא את ארבע הסיבות שמנו הפילוסופים, והוא רואה אותן מתאימות לעשר הספירות. אלא שהגר"א אינו מסתפק בארבע הסיבות הללו, והרי הוא מונה עמהן תכלית נוספת – התכלית של המשתמש. כי הפילוסופים הסתכלו בשינוי שחולל היוצר-הנגר: השינוי שעבר בול העץ עד שהיה שולחן, והם מנו ארבע סיבות לשינוי הזה. הגר"א מסתכל גם בשינוי שמחולל המפעיל והמשתמש בשולחן.

הגר"א מבחין בין שתי תכליות –

האחת, תכלית הפועל, וכמו בשלחן שעיקר התכלית לאכול עליו, וזה התכלית קשורה בשולחן, אבל הוא נעלמת בה מאד, וזאת א"צ אל האדם |קסט|, וכתר הוא תכלית הפועל ית', והוא נעלם מאד... תכלית הפועל אין ניכר כלל מתוך הפעולה, כי א"י אם הוא לצורך עצמו לישב על הכסא, או לאכול על השולחן, או שכיר הוא ותכליתו בשביל המעות, או בחנם ולמצא חן בעיניו, או בשביל אהבתו, כמו בשביל אשה ובניו וכ"ב הרבה |קסז|.

השנייה, תכלית המשתמש, שהמלכות הוא תכלית המתגלה, בשעה שמקיימין התורה נגלית המדה הזאת, וכמו בשלחן שעיקר התכלית לאכול עליו |קסט|, אבל יש עוד תכלית כשאוכל

עליו, וזאת התכלית צריכה אל אכילת האדם, וזהו שעולה ויורד במעשה האדם, וזהו ברכותנו ותפלתנו שיתגדל ויתברך כו" |קסט|.

קסט | ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לה ע"ג

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה קי וכן של פסקה קנו
- א ומלכות, שהוא התכלית, נקרא כתר,
- ב נעוץ סופן בתחילתו,
- ג שהוא תכלית כלל הרצון,
- ד ואינה כחכמה, ששם הוא תכלית הפרטים,
- ה ולכן נקרא' ג"כ חכמה זעירא.
- ו ובאמת כמו שחכמה קודם לבינה,
- ז כן התכלית קודם לרצון העליון,
- ח ונקרא רדל"א,
- ט ושם שרש המלכות, ושם עלייתה כידוע.
- י אלא שהמלכות הוא תכלית המתגלה,
- יא בשעה שמקיימין התורה נגלית המדה הזאת,
- יב וכמו בשלחן שעיקר התכלית לאכול עליו.
- יג וזה התכלית קשורה בשולחן, אבל הוא נעלמת בה מאד,
- יד וזאת א"צ אל האדם.
- טו אבל יש עוד תכלית כשאוכל עליו,
- טז וזאת התכלית צריכה אל אכילת האדם.
- יז וזהו שעולה ויורד במעשה האדם,
- יח וזהו ברכותנו ותפלתנו, שיתגדל ויתברך כו'.

מהי תכלית המשתמש? במה נבדלת התכלית המתגלה מהתכלית הנעלמה? על כך נענה בסעיף הבא.

קסט | שיטת הגר"א (טז): ספירת מלכות, תכלית ההשתמשות

בסעיף הקודם הבאנו את דברי הגר"א על תכלית המתגלה. הגר"א חידש תכלית זו, והיא איננה כלולה בארבע הסיבות שמנו הפילוסופים. הפילוסופים שאלו על השינויים שעורך היוצר, ובסיבות לשינויים אלו הם כללו את התכלית – היא התכלית שראה היוצר לנגד עיניו בעת שהכין ופעל ויצר את החפץ הגמור. פעמים שהיוצר הכין את החפץ לעצמו, פעמים שהוא הכין את החפץ לזולתו. הפילוסופים גם שאלו על התנועות

והשינויים שמתחוללים בטבע, כגון אבן נופלת אל הארץ וגרעין שצומח וגדל לעץ. גם באלה הם מנו את ארבע הסיבות, וגם באלה התכלית היא התכלית שיתוכננה מראש בידי הטבע.¹

הגר"א אינו מסתפק בשאלה על השינויים שעורך היוצר, והוא מוסיף ושואל גם על השינויים שעורך המשתמש – הוא האדם הבא אחר היוצר, נוטל את החפץ הגמור ומפעיל אותו. פעמים שהמשתמש מפעיל את החפץ כפי התכלית שייעד לו היוצר, ופעמים שהמשתמש מפעיל את החפץ כפי התכלית שהוא מייעד לה על פי רצונו ועל פי צרכיו.

משום כך מבחין הגר"א בין שתי תכליות –

התכלית של היוצר היא נעלמה ואינה ידועה, שהרי המתבונן בחפץ הגמור אינו יודע מה היתה כוונת היוצר בראשית מלאכתו ומה ייעוד נקבע לו בעת יצירתו.

התכלית של המשתמש היא גלויה וברורה, שהרי המתבונן בו רואה את פעולתו של החפץ הגמור ומבין את הייעוד של השימוש בו.

מכאן נובעת הבחנתו של הגר"א בין התכלית של הקב"ה, הבורא ויוצר את העולם, ובין התכלית של האדם, החי ומשתמש בעולם. התכלית של הקב"ה נעלמה ואיננה נודעת, ואילו התכלית של האדם גלויה ונודעת, שהמלכות הוא תכלית המתגלה, בשעה שמקיימין התורה נגלית המדה הזאת, וכמו בשלחן שעיקר התכלית לאכול עליו² |קסט|, אבל יש עוד תכלית כשאוכל עליו, וזאת התכלית צריכה אל אכילת האדם, וזהו שעולה ויורד במעשה האדם, וזהו ברכותנו ותפלתנו שיתגדל ויתברך כו'³ |קסט|. התכלית המתגלה היא ספירת מלכות, והיא נודעת בשעה שמקיימין התורה ובעת אכילת האדם היושב ליד השולחן.

•

בבואו להסביר את סיבות האצילות נטל הגר"א את הכיסא והשולחן כדוגמאות לדבריו, כי א"י אם הוא לצורך עצמו לישב על הכסא, או לאכול על השולחן⁴ |קסט|, יזכמו בשלחן שעיקר התכלית לאכול עליו, וזה התכלית קשורה בשולחן⁵ |קסט|, יזכמו בשלחן שעיקר התכלית לאכול עליו⁶ |קסט|. הכיסא והשולחן הם דוגמאות לפעולת האצילות, אלא שמלכות הוא תכלית הפעולה, וכתר הוא תכלית הפועל ית'⁷ |קסט|. ארבע הסיבות אוגדות את הספירות לפעולה אחת – יצירה של חפץ, של כיסא ושולחן.

הסברו של הגר"א כי עשר הספירות מקבילות אל ארבע הסיבות נובע מחידושו היסודי – תכליתו של האצילות היא לגלות את הדברים האלוהיים, דבר מאצלו יתברך⁸ |לט|, ולא להמשיך את השפע, כפי שכתבו המקובלים הקודמים לו. הדברים האמצעים, שם הוי"ה, תורה ומצוות – כל אלה הם החפצים שהאצילות מתכננת, יוצרת, מגלה ונותנת לישראל. לפעולה היוצרת את החפצים הללו יש תכלית – תכלית הפעולה, שהיא תכליתו של הפועל. בסיומה של פעולת היצירה נמסרים החפצים הללו, הדברים האלוהיים, לישראל. מעתה נמצאים הדברים

1 שמואל סמבורסקי, המחשבה הפיסיקאלית בהתהוותה, ירושלים תשל"ב, עמ' 80.

האלוהיים ברשותם של ישראל, והם מחליטים היאך יפעילו אותם וכיצד ישתמשו בהם. לפעולתם של ישראל יש תכלית – היתכלית המתגלה.

שתי קומות

דברי הגר"א על ספירת מלכות ועל התכלית שהאדם מגלה בעת מעשהו מתאימים לכל דבריו על שתי הקומות באצילות, כמובא לעיל סעיף מז, והם מבארים יפה את ההבדל בין הספירות העליונות ובין ספירת מלכות.

הגר"א מלמד כי הספירות העליונות מגלות את הדברים האלוהיים – שם הוי"ה, התורה והמצוות, ואילו ספירת מלכות מנהגת את ישראל, מקבלת את עבודתם ומתפעלת ממעשיהם. הספירות העליונות מגלות את הדברים האלוהיים ונותנות אותם אל ישראל, ומעתה הם נמצאים בידי האדם בישראל כדי שישתמש בהם ויפעיל אותם. עבודת ישראל בהפעלת הדברים האלוהיים מממשת את ספירת מלכות. הכיצד? כיוון שתכלית הבריאה היא 'למלוך על כל המעשים, כמ"ש דאין מלך בלא עם, והוא מלכות' [פב], הרי שעבודת האדם מממשת את ספירת מלכות, ועל כן היא צורך גבוה, זעיקר בריאת העולם בשביל מלכותו יתברך להגלות, ולכן היא קשורה בנו, ובזה העבודה צורך גבוה, ובזה תלוי המעשים שלנו' [פו].

הקב"ה מפקיד את הדברים האלוהיים בידי האדם כדי שהוא יבחר אם להשתמש בהם, וכדי שיחליט מה לעשות בהם וכיצד להפעיל אותם. כך, בבחירתו ובמעשיו, קובע האדם את התכלית האחרונה והגמורה של הדברים האלוהיים, אבל יש עוד תכלית כשאוכל עליו, וזאת התכלית צריכה אל אכילת האדם, וזהו שעולה ויורד במעשה האדם, וזהו ברכותנו ותפלתנו שיתגדל ויתברך כו" [קסט]. תכלית זאת מממשת את ספירת מלכות, 'שהמלכות הוא תכלית המתגלה, בשעה שמקיימין התורה נגלית המדה הזאת, וכמו בשלחן שעיקר התכלית לאכול עליו' [קסט].

